

ЧАСТ ОТ КОЛЕКТИВНА НАХОДКА С МЕДНИ СКИФАТИ ОТ XIII ВЕК, НАМЕРЕНА ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Владимир Пенчев

В нумизматичния фонд на АИМ – София¹, се съхраняват 21 медни скифати от XIII в., заведени в инвентарната книга под №I–1898. В плика, в който се съхраняват тези монети, има бележка, в която се съобщава, че те произхождат от Търново и че са били изпратени в музея от тогавашното Министерство на обществените сгради. В издавания в ИБАД бюлетин на колективните монетни находки, откривани на територията на България, съществува по-подробна информация относно тази малка колективна находка. Тя гласи: „1898 г. В Търново, при копане основи за мъжката гимназия, били намерени 23 медни монети византийски.“²

Описанието на предадените на времето си в Народния музей в София 21 екземпляра, от общо 23-те монети, влизали в състава на тази, намерена във Велико Търново колективна находка, даваме в следния

КАТАЛОГ

I. Българска имитация, тип С³ – 1 брой.

Полуизтрита. Диаметър 17–23 мм. Тегло 2,05 г (обр. 1).

II. Латинска константинополска имитация, тип С (малък модул)⁴ – 1 брой.

Част от периферията е вторично орязана. Диаметър 18–23 мм. Тегло 1,44 г (обр. 2).

III. Латински константинополски имитации, тип А (малък модул)⁵ – 5 броя.

Полуизтрита. Диаметри 19–23; 19–22; 18–22; 17–22 и 18–19 мм. Тегла 1,57; 1,56; 1,67; 1,72 и 0,96 г (обр. 3–7).

IV. Михаил VIII Палеолог (1261–1282) – общо 8 броя.

Констансинополски тип 1⁶ – 1 брой.

Лице: Бюст на Христос с нимб, на среща.

Опако: Христос (вдясно), седнал на трон, наляво. Пред него (вляво), императорът – коленичил пред Христос. Над главата на императора – Архангел Михаил, който го придържа.

Част от ядрото е отчупено. Диаметър 19–26 мм. Тегло 1, 77 г (обр. 8).

Констансинополски тип 8⁷ – 1 брой.

Лице: Свети Димитър, прав, насреща. С дясната си ръка се опира на копие, а с лявата – на щит.

Опако: Императорът (вляво) и Богородица (вдясно), която го коронясва, прави, насреща.

Част от ядрото е отчупена. Диаметър 19–25 мм. Тегло 1,66 г (обр. 9).

Констансинополски тип 22⁸ – 1 брой.

Лице: Свети Георги, прав, насреща. С дясната си ръка се опира на копие, а с лявата – на щит.

Опако: Императорът, прав, насреща. С дясната си ръка се опира на лабарум с дълга дръжка, а в лявата – държи анекси-какия.

Диаметър 18–25 мм. Тегло 2,74 г (обр. 10).

Констансинополски тип 23⁹ – 2 броя.

Лице: Архангел Михаил, прав, насреща.

Опако: Императорът, прав, насреща. С дясната си ръка държи лабарум, а с лявата – анекси-какия.

При единия екземпляр е отчупена част от ядрото. Диаметри 23–26 и 17–24 мм. Тегла 2,69 и 1,92 г (обр. 11–12).

Констансинополски тип 25¹⁰ – 1 брой.

Лице: Бюст на Свети Никола, насреща.

Опако: Императорът, прав, насреща. С дясната си ръка държи скиптър с кръст, а с лявата – анекси-какия.

Диаметър 22–27 мм. Тегло 1,72 г (обр. 13).

Солунски тип 14¹¹ – 2 броя.

Лице: Свети Димитър, прав, насреща. С дясната си ръка се опира на копие, а с лявата – на щит.

Опако: Допоясно изображение на императора, насреща. С лявата си ръка се опира на лабарум с дълга дръжка, а с дясната – държи голяма трилистна лилия.

Диаметри 21–26 и 23–25 мм. Тегла 1,58 и 1,80 г (обр. 14–15).

V. Константин Асен (1257–1277) – общо 6 броя.

I тип – „царят прав, държащ лабарум и кълбо; без фамилното име Асен“¹² – 1 брой.

Лице: Бюст на Христос, насреща. От двете му страни – по един кръст.

Опако: В надписа не присъства фамилното име Асен. Царят прав, насреща. С дясната си ръка държи лабарум, а с лявата – кълбо.

Диаметър–21–23 мм. Тегло 2,18 г (обр. 16).

II тип – „царят прав, държащ лабарум и кълбо; с фамилното име Асен“¹³ – 1 брой.

Лице: Изображението е като при лицевата страна на I тип.

Опако: В надписа присъства фамилното име Асен. Изображението е като при обратната страна на I тип.

Диаметър 21–25 мм. Тегло 1,57 г (обр. 17).

I или II тип – „царят прав, държащ лабарум и кълбо; не личи дали е било изписано или не фамилното име Асен“ – 1 брой.

Лице: Изображението е като при лицевата страна на I тип.

Опако: Не личи дали е било изписано или не фамилното име Асен. Изображението е като при обратната страна на I тип.

Диаметър 22–25 мм. Тегло 2,11 г (обр. 18).

III тип – „царят на трон“¹⁴ – 1 брой.

Лице: Голям равнораменен кръст с разширени в краищата профилирани рамене.

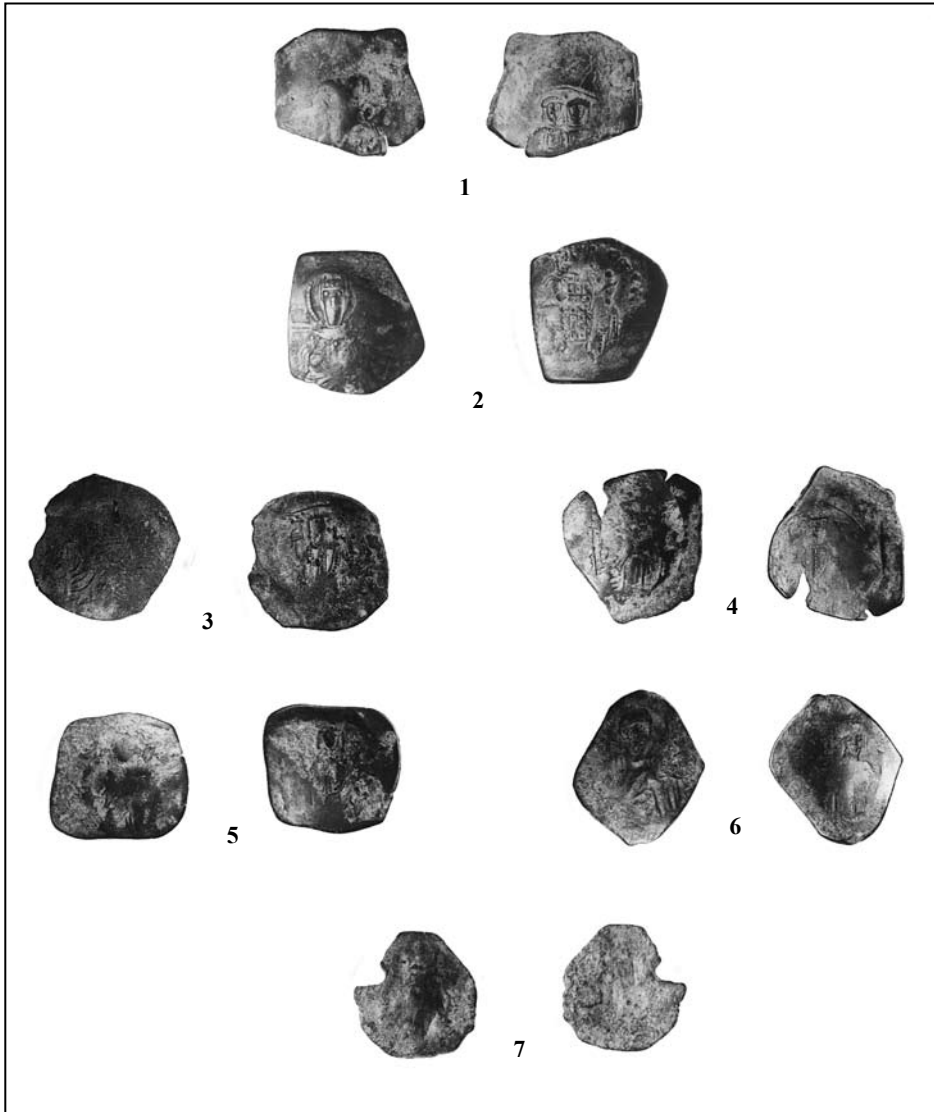
Опако: Царят седнал на трон без облегало, насреща. С дясната си ръка държи лабарум, а с лявата – анекси-какия.

Диаметър 23–28 мм. Тегло 2,57 г (обр. 19).

IV тип – „царят на кон“¹⁵ – 1 брой.

Лице: Бюст на Христос, насреща.

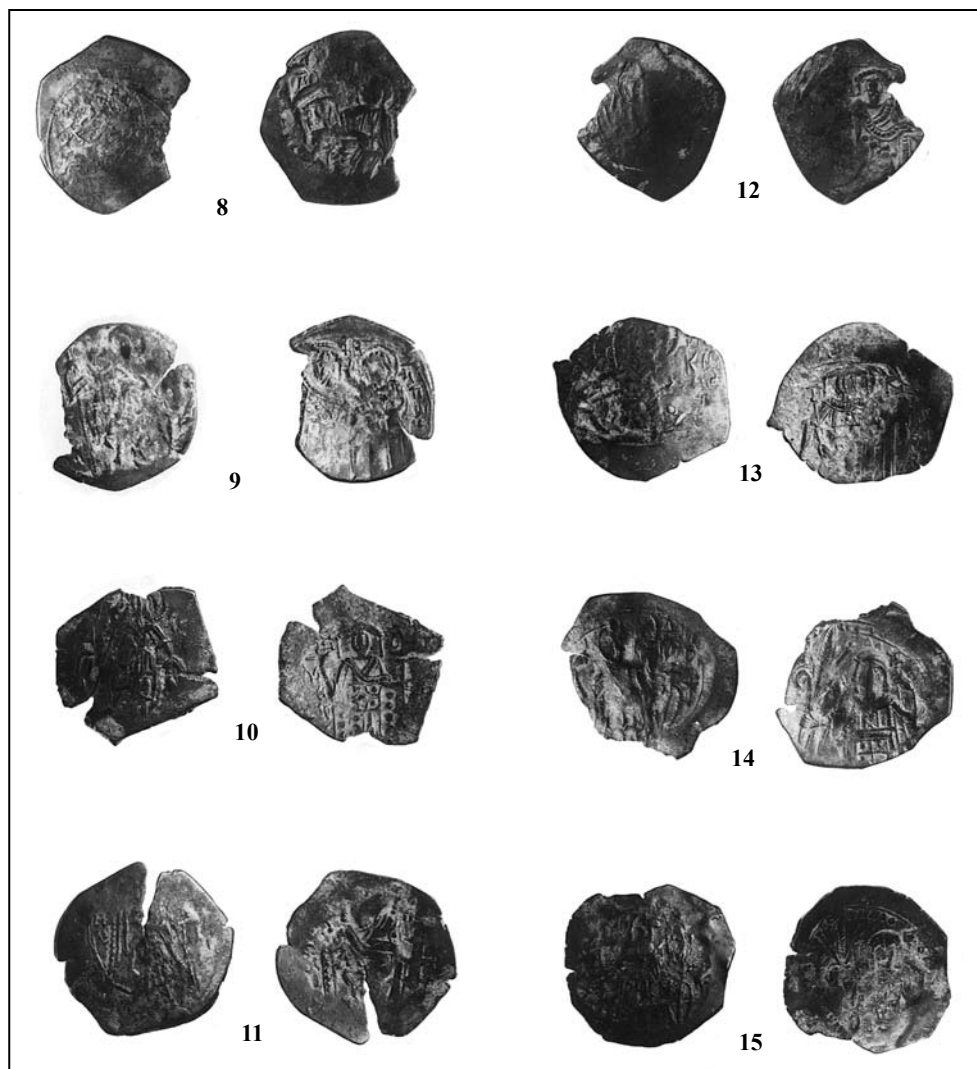
Опако: Царят яздейц на кон, надясно. С дясната си ръка държи скиптър с патриаршески кръст.

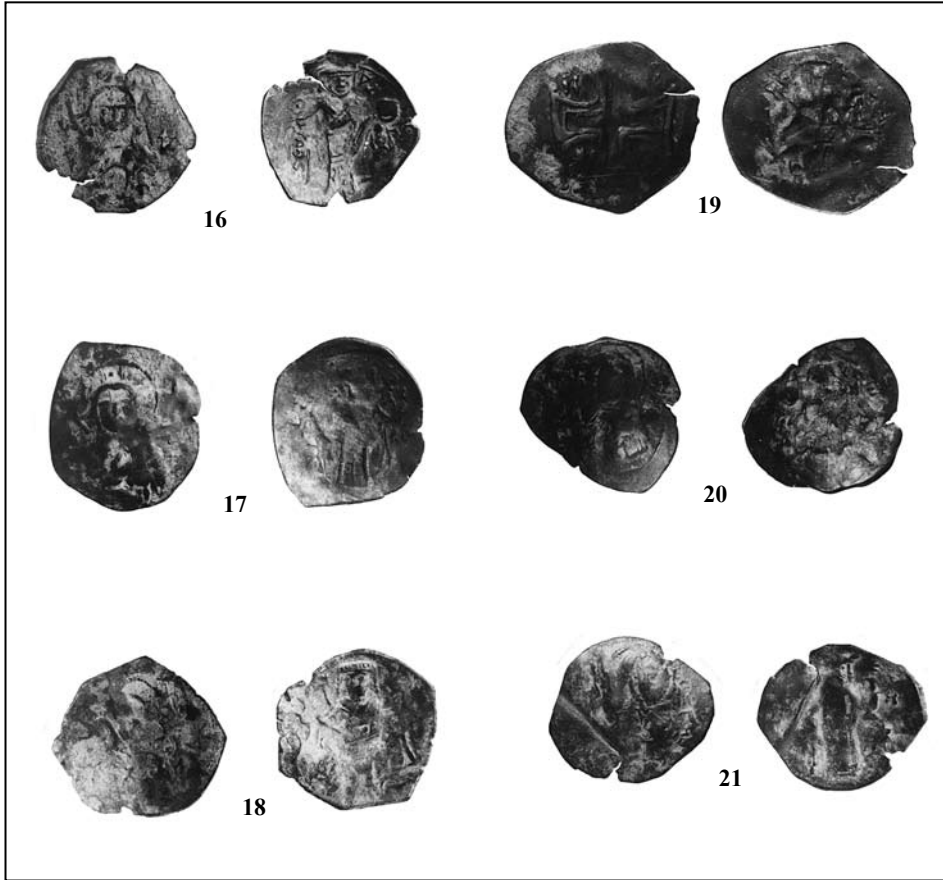
Обр. 1. Българска имитация, тип С.

Обр. 2. Латинска константинополска имитация, тип С.

Обр. 3–7. Латински константинополски имитации, тип А (малък модул).

Обр. 8–15. Медни скифати на Михаил VIII Палеолог.

Обр. 16–21. Медни скифати на Константин Асен.

Диаметър 20–24 мм. Тегло 1,88 г (обр. 20).

V тип – „царят прав, държащ жезъл с кръст, вписан в кръг и анексикакия; бюст на Христос“¹⁶ – 1 брой.

Лице: Бюст на Христос, насреща.

Опако: Царят прав, насреща. С дясната си ръка се опира на жезъл, завършващ в горната си част с кръст, вписан в кръг, а в лявата – държи анексикакия.

Диаметър 21–24 мм. Тегло 2,22 г (обр. 21).

В описаната по-горе част от колективна монетна находка, най-късни са ски-

фатите на Михаил VIII Палеолог и скифатите на Константин Асен. Отсечените в Константинопол монети на Михаил VIII се датират след възвръщането на града под византийска власт, т.е. след 1261 г. Производството на най-късия, представен в разглежданата тук колективна находка, монетен тип на Константин Асен – V тип, се датира в края на шестдесетте – началото на седемдесетте години на XIII в.¹⁷

Както отдавна е установено, монетното производство на цар Константин Асен е имало реформен характер¹⁸. През третото – шестото десетилетия на XIII в., циркуляционната среда в българските области,

е била съставена главно от екземпляри на многобройните медни латински имитационни монетосечения и от медни скифати на различните солунски и никейски византийски императори. Поради преобладаването сред тях на малкомодулните монети, настъпило масово и неконтролирано орязване и нарязване на всички намиращи се в обръщение екземпляри с по-голям модул. През петото – шестото десетилетия на XIII в., в резултат на тази практика, в циркулация останали само малкомодулни медни скифати и голямо количество парчета от нарязани монети. Несъмнено е настъпило силно обезценяване на медния монетен номинал, което е довело до сериозна криза в паричното обращение¹⁹.

Именно в това състояние е заварил нещата, при възцаряването си, Константин Асен, който се опитал чрез пускане в циркулация на голямомодулни медни скифати със своето име, да повиши значително реалната стойност на медния номинал. Но за да се постигне търсения ефект, въвеждането в обръщение на новите голямомодулни медни скифати сигурно е било придружено от забрана на употребата в циркулационната среда на малкомодулните и нарязаните монети. Реформата очевидно е имала известен успех и положението се е стабилизирало за петнадесетина години, но някъде през първата половина на седемдесетте години на XIII в., в резултат на силното влошаване на икономическото състояние на държавата, сеченето на медни скифати с голям модул в България е било преустановено²⁰. Тогава, за задоволяване на потребностите на паричното обръщение, българското население започнало да употребява наново запазилите се всред него, непопаднали в държавната хазна и съответно непретопени, по-стари ненарязани билонови и медни скифати, всред които несъмнено са преобладавали малкомодулните екземпляри.

Именно тази ситуация отразява и публикуваната тук част от колективна монетна находка, намерена в тогавашната българска столица Търново. Нейното укриване в земята трябва да е станало някъде през втората половина на седемдесетте години на XIII в. Приблизително по същото време трябва да е била укрита и една друга колективна находка, чието съдържание е много сходно с публикуваната тук, но чието местонамиране за съжаление е неизвестно²¹.

Българските финансови власти са се опитали да се приспособят към това новосъздадено положение в сферата на паричното обръщение, чрез пускане в средата на седемдесетте години на XIII в., на последния, VII тип от медните скифати на Константин Асен. Той е със силно занижен модул и тегловен стандарт и всъщност е малкомодулен²². Издаването на този единствен тип малкомодулни скифати на Константин Асен, чийто екземпляри при това са твърде редки, е израз на силната икономическа криза, в която изпаднала българската държава през последните години от управлението на този владетел. Някъде по това време е започнало наново орязването и нарязването на някои от намиращите се в циркулационната среда голямомодулни медни скифати. Свидетелство за тази практика откриваме и в разглежданата тук находка от Търново, където при три от общо осемте медни скифати на Михаил VIII Палеолог, са отчупени части от ядрата, като при това ясно личи, че за целта са били използвани клещи (обр. 8, 9 и 12). Поради своята слабост, българската държава не е могла да се противопостави достатъчно ефективно на това явление, макар че то никога не достигнало до онази почти пълна всеобхватност, която имало през периода между третото-шестото десетилетия на XIII в.

БЕЛЕЖКИ

- 1 Изказвам благодарността си на ст. н. с. Боряна Русева от АИМ при БАН, за предоставената ми възможност до проуча и подготвя за публикуване тази находка.
- 2 **Н. Мушмов.** Колективни находки на монети през 1891–1914 г. ИБАД, IV, 1914, с. 271.
- 3 **М. Hendy.** Coinage and Money in the Byzantine Empire (1081–1261). Washington, 1969, p. 218, pl. 25. 1–5.
- 4 **М. Hendy.** Op. cit., p. 192, pl. 25, 13.
- 5 Ibidem, p. 198, pl. 29, 1–3.
- 6 **S. Bendall, P. Donald.** The Billon Trachea of Michael VIII Palaeologos (1258–1281). London, 1974, p. 3–4, № 1.
- 7 **S. Bendall, P. Donald.** Op. cit., p. 7–8, № 8.
- 8 Ibidem, p. 17–18, № 22.
- 9 Ibidem, p. 17–18, № 23.
- 10 Ibidem, p. 19–20, № 25.
- 11 Ibidem, p. 31–32, № 14.
- 12 **Й. Юркова, В. Пенчев.** Български средновековни монети и печати. С., 1990, с. 85, табл. IV, 37–38.
- 13 **Й. Юркова, В. Пенчев.** Цит. съч., с. 85, табл. IV, 39–40.
- 14 Пак там, с. 85–86, табл. V, 41.
- 15 Пак там, с. 86, табл. V, 42–43.
- 16 Пак там, с. 86–87, табл. V, 44–45.
- 17 Пак там, с. 90.
- 18 **К. Дочев.** Хронология на монетосеченето на цар Константин Асен (1257–1277). Нумизматика, 2, 1982, с. 14.
- 19 **Й. Юркова, В. Пенчев.** Цит. съч., с. 91–92.
- 20 Пак там, с. 92.
- 21 Част то тази находка се съхранява във фонда на НИМ – София – **В. Пенчев.** Част от колективна находка с медни скифати, укрита към края на царуването на Константин Асен. Минало, 3, 2005, с. 84–87.
- 22 **Й. Юркова, В. Пенчев.** Цит. съч., с. 90.

PART OF A COLLECTIVE FIND OF 13TH CENTURY COPPER SCYPHATES, UNCOVERED
IN VELIKO TARNOVO

Vladimir Penchev

(Summary)

The small collective find consists of 21 copper coins from 13th century, unearthed in 1898 in Veliko Tarnovo. Now they are in the Archaeological Museum in Sofia. The coins were issued by the Byzantine emperor Michael VIII Paleologos (1261–1282) and the Bulgarian tsar Constantine Asen (1257–1277). Most probably, the small coin hoard was buried in the earth in the second half of 1270s.